

УДК 349.6:338.48:796.5(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.44>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Остропольський В.Л.,
*аспірант кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
імені академіка Василя Зіновійовича Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
ORCID: 0009-0003-9463-7319*

Остропольський В.Л. Правове забезпечення розвитку екологічного туризму в Україні: сучасний стан та перспективи.

У статті розглянуто актуальні питання розвитку екологічного туризму як порівняно нового, але інтенсивно зростаючого напрямку туристичної сфери. Визначено основні теоретичні засади екотуризму, починаючи з першого визначення Гектора Цебаллоса-Ласкурейна, що підкреслює його мету збереження природних і культурних багатств.

Особливу увагу приділено потенціалу України для розвитку екологічного туризму, що зумовлений її вигідним географічним розташуванням, значним природно-рекреаційним багатством, унікальними ландшафтами, глибокими традиціями гармонійної взаємодії людини з природою та розгалуженою мережею природоохоронних територій.

Проаналізовано правове регулювання туристичної діяльності в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, з урахуванням ролі Верховної Ради, Кабінету Міністрів, центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також військових адміністрацій. Розкрито значення Закону України «Про туризм» та інших нормативно-правових актів у забезпеченні ліцензування, стандартизації та сертифікації туристичних послуг. Досліджено природно-рекреаційний потенціал України та підкреслено значення національних традицій збереження природи, що є основою для формування сталого екотуризму. Розкрито роль туризму як інструменту екологічної освіти, самореалізації та розвитку громадянської відповідальності.

Досліджено вплив повномасштабної війни на туристичну галузь України, яка зазнала значних втрат через активні бойові дії, руйнування інфраструктури, закритий повітряний простір та порушення логістики. Висвітлено адаптацію внутрішнього туризму та перепрофілювання туристичної інфраструктури для потреб вимушених переселенців.

Підкреслено необхідність екологічно відповідального розвитку екотуризму в Україні, що передбачає впровадження системних підходів: екологічної політики для туристичних компаній, підтримки біорізноманіття, екопросвіти відвідувачів, мінімізації забруднення та контролю за споживанням природних ресурсів. Зазначено, що розвиток екологічного туризму може стати ефективним механізмом збереження природних територій, стимулювання сталого розвитку, покращення економічної ситуації та зміцнення міжнародних зв'язків України.

Ключові слова: екологічний туризм, еко-готелі, навколишнє середовище, природно-заповідні території, сталий розвиток туризму, туристична діяльність.

Ostropolskyi V.L. Legal support for the development of ecological tourism in Ukraine: current state and prospects.

The article addresses the pressing issues surrounding the development of ecological tourism as a relatively new yet rapidly growing sector of the tourism industry, which gained global recognition following the adoption of the Quebec Declaration in 2002. The core theoretical foundations of ecotourism are defined, beginning with the first conceptualization by Héctor Ceballos-Lascuráin, which emphasizes its goal of preserving natural and cultural heritage.

Particular attention is paid to Ukraine's potential for ecotourism development, which stems from its favorable geographical location, rich natural and recreational resources, unique landscapes, deep-rooted traditions of harmonious coexistence between humans and nature, and a well-developed network of protected areas.

The article analyzes the legal framework for tourism activities in Ukraine, especially under martial law, taking into account the roles of the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers, central and local executive authorities, and military administrations. The importance of the Law of Ukraine "On Tourism" and other regulatory acts in ensuring licensing, standardization, and certification of tourism services is discussed. The role of tourism as a tool for environmental education, personal development, and fostering civic responsibility is also explored.

The impact of the full-scale war on Ukraine's tourism industry is examined, revealing major losses due to active hostilities, infrastructure destruction, closed airspace, and disrupted logistics. The adaptation of domestic tourism and the repurposing of tourism infrastructure to meet the needs of internally displaced persons are highlighted.

The article underscores the necessity for environmentally responsible ecotourism development in Ukraine, advocating for systematic approaches that include the implementation of environmental policies for tourism businesses, biodiversity conservation, visitor education, pollution minimization, and sustainable resource management. It is concluded that ecotourism can serve as an effective tool for the preservation of natural areas, the promotion of sustainable development, the improvement of the national economy, and the strengthening of Ukraine's international standing.

Key words: ecological tourism, eco-hotels, environment, nature reserves, sustainable tourism development, tourism activity.

Постановка проблеми. На сучасному етапі глобального розвитку туризму екологічний туризм набуває дедалі більшої ваги як пріоритетний напрям сталого розвитку територій. В Україні цей вид туризму лише починає розвиватися, однак завдяки багатим природним та рекреаційним ресурсам країна має всі передумови для того, щоб зробити його одним із провідних форматів подорожей. Це, у свою чергу, сприятиме покращенню соціально-економічного становища населення. Туризм загалом є важливою галуззю економіки, а його розвиток стимулює вдосконалення транспортної інфраструктури, поліпшення стану довкілля в районах розташування туристичних об'єктів та рекреаційних зон, а також модернізацію міської та комунальної інфраструктури.

Стан опрацювання проблематики. Серед науковців, які активно досліджують дану проблематику, виділяємо таких: Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л., Кубай Д., Бейдик О. та інші. Наукова та практична зацікавленість у темі екотуризму зростає в умовах сучасних екологічних та соціально-економічних викликів, включаючи збройний конфлікт, що суттєво вплинув на туристичну інфраструктуру та змінив пріоритети державної політики.

Метою статті є комплексний розгляд сучасного стану та перспектив розвитку екологічного туризму в Україні, зокрема, з огляду на умови воєнного стану, враховуючи теоретичні основи, потенціал природних ресурсів та рекреації країни, специфіку правового регулювання й вплив актуальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Екологічний туризм є порівняно новим напрямом у туристичній сфері на світовому рівні. Його активний розвиток почався після 2002 року, коли на Всесвітньому саміті, присвяченому Міжнародному року екологічного туризму, була ухвалена Квебекська декларація з екологічного туризму. Цей документ став одним із ключових у галузі та дав поштовх до інтенсивного поширення екотуристичної діяльності у світі [3].

Наразі існує багато різних трактувань поняття «екологічний туризм», однак перше визначення належить мексиканському економісту та екологу Гектору Цебаллосу-Ласкурейну, якого часто називають «архітектором екологічного туризму». Ще у 1980 році він описав екотуризм як подорож до відносно недоторканих природних територій, що поєднує вивчення довкілля з повагою до дикої природи, біорізноманіття та культури місцевого населення, і має на меті сприяти збереженню цих природних і культурних багатств.

Основною ідеєю екологічного туризму є збереження та дбайливе ставлення до природного середовища, яке використовується в туристичних цілях, і саме ця ідея закладена в його функціях і завданнях. В Україні екотуризм лише починає свій розвиток і перебуває на етапі становлення. Однією з ключових передумов для цього є наявність природно-рекреаційних ресурсів, здатних

зацікавити туристів. Завдяки своєму вигідному географічному розташуванню Україна має значний потенціал у вигляді різноманітних природних і рекреаційних багатств, які можуть стати основою для розвитку екологічного туризму.

Україна змогла зберегти унікальні природні ландшафти, які поєднують у собі красу дикої природи з культурними традиціями місцевих народів, що викликає інтерес не лише з екологічної, а й з етнографічної точки зору. Країна відома у світі як така, що прагне зберігати та примножувати природні багатства глобального значення — це підтверджується наявністю розгалуженої мережі природоохоронних територій, багато з яких перебувають під захистом міжнародних організацій. В Україні також сформувалися глибокі традиції гармонійної взаємодії людини з природою, що втілилися у системі заповідної справи та у створенні науково обґрунтованої концепції екологічної безпеки [4].

Щоб розвивати ефективну систему екотуризму, необхідною умовою є збереження біологічного різноманіття. Завдяки природній різноманітності регіонів, в Україні є всі можливості для використання мінеральних вод, лікувальних грязей, кліматичних умов та інших ресурсів оздоровчого і рекреаційного значення.

Проте, екологічні проблеми стають все більш актуальними для людства, і саме вони стимулюють необхідність дій щодо покращення екологічної ситуації. Туризм, в свою чергу, відкриває можливості для глибшого розуміння взаємозв'язку природи, людини та культури. Однією з основних умов розвитку туризму є наявність природних ресурсів, які є не лише середовищем для відпочинку, але й важливою складовою формування екологічної свідомості серед населення.

Туризм відіграє ключову роль у розвитку економік країн та їхніх соціальних систем. Він сприяє підвищенню культурного рівня людей, дозволяє отримувати нові знання та цінності. За допомогою туризму людина може задовольнити свої потреби в саморозвитку, пізнанні та духовному збагаченні, що сприяє її внутрішньому росту. З часом це веде до більш відповідального ставлення до навколишнього середовища і прагнення покращити екологічний стан.

Екологічний туризм з'явився як відповідь на глобальні екологічні проблеми та інтенсивне використання природних ресурсів. Зараз цей напрямок набирає популярності у багатьох країнах, що дозволяє знаходити гармонію між природою, людьми та економікою [5]. В Україні екологічний туризм має великий потенціал, завдяки багатству природних ресурсів та інтересу до відпочинку на природі серед населення. Розвиток екологічного туризму в Україні може не тільки покращити економічну ситуацію, але й сприяти вирішенню соціальних проблем. Це є ефективним механізмом збереження природних територій і стимулювання сталого розвитку. Крім того, екологічний туризм може допомогти зміцнити міжнародні зв'язки, обмін культурними цінностями та покращити імідж країни на світовій арені.

Правове регулювання будь-якої галузі ринкової економіки є необхідною умовою для її нормального функціонування, і туризм не є винятком, особливо в умовах воєнного стану. У такій ситуації важливо забезпечити належне управління і контроль за туристичною діяльністю, щоб вона могла здійснюватися без порушень і відповідала державним стандартам. В Україні органи, що займаються правовим регулюванням туристичної діяльності, мають різні рівні впливу і відповідальності. Верховна Рада України ухвалює основні законодавчі акти, Кабінет Міністрів і центральні органи виконавчої влади забезпечують виконання цих норм на практиці, а місцеві органи влади, включаючи органи місцевого самоврядування та обласні, районні та міські адміністрації, виконують їх безпосереднє впровадження в межах своїх територій.

У випадку воєнного стану специфічне правове регулювання здійснюється через військові адміністрації на рівні областей, районів та населених пунктів. Це дозволяє швидко та ефективно адаптувати туристичну діяльність до нових умов і забезпечити безпеку та стабільність у галузі.

Згідно із Законом України «Про туризм» [1], головними інструментами регулювання є ліцензування, стандартизація та сертифікація туристичних послуг. Ліцензування дає можливість перевіряти відповідність туристичних підприємств та послуг вимогам законодавства. Стандартизація та сертифікація дозволяють підвищити якість послуг, що надаються туристам, а також забезпечити належний рівень безпеки та комфорту. Державний контроль над дотриманням цих норм гарантує, що туристична діяльність буде здійснюватися в межах правових і безпечних стандартів. В умовах воєнного стану додаткові механізми контролю можуть бути введені для забезпечення безпеки туристів, зокрема обмеження на пересування в певних регіонах або адаптація туристичних маршрутів з урахуванням загрози. Таким чином, правове регулювання туризму

в Україні має бути гнучким і здатним до швидкої адаптації у відповідь на зміни в соціально-політичній ситуації, що забезпечує його стабільний розвиток навіть в умовах складних обставин.

Реалізація державної політики у сфері туризму в Україні здійснюється через низку органів державної влади, кожен з яких відповідає за окремий напрям. Основну координаційну роль відіграє Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ), підпорядковане Міністерству культури та інформаційної політики та підзвітне Кабінету Міністрів України. ДАРТ відповідає за реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів (окрім функцій нагляду і контролю) [6]. Контроль за дотриманням вимог законодавства у сфері туристичної діяльності здійснює Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Крім того, у сфері стандартизації та сертифікації працює державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості».

Законодавство України надає туризму статус пріоритетної галузі, визнаючи його важливу роль у розвитку національної культури й економіки. Зокрема, в Законі України «Про туризм» визначено, що держава створює сприятливі умови для ведення туристичної діяльності, а зміни до цього Закону встановлюють принципи ефективного використання туристичних ресурсів і врегульовують правові відносини в цій сфері.

Туристичний ринок є надзвичайно чутливим до різноманітних криз — природних катастроф, епідемій, економічних, соціальних чи політичних потрясінь, а також збройних конфліктів. Такі обставини призводять до нестабільності всередині країни й негативно впливають на розвиток туризму. Яскравим прикладом є ситуація в Україні після початку повномасштабної війни, коли туристична галузь зазнала глибокої кризи: значна частина туристичних компаній призупинила діяльність або змінила її напрям, а готелі, санаторії й туристичні бази були переорієнтовані на розміщення внутрішньо переміщених осіб.

Додатковим ускладненням є закритий повітряний простір над Україною через постійні ракетні обстріли, що фактично унеможливує авіасполучення. Попри ці виклики, туристичний сектор продовжує працювати в більш безпечних регіонах країни, де не ведуться активні бойові дії. Водночас, туристична діяльність у період воєнного стану має свої особливості правового регулювання, які потребують окремої уваги та глибшого аналізу [14].

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року завдало серйозного удару не лише по вітчизняному туризму, а й по міжнародному туристичному ринку, який щойно почав виходити з кризи, спричиненої пандемією Covid-19. Туризм в Україні, який демонстрував ознаки відновлення на початку 2022 року, вже в березні зазнав різкого спаду. Постраждали обидва напрями — як в'їзний, так і виїзний туризм [13].

Крім того, зруйновано інфраструктуру в регіонах бойових дій — готелі, ресторани, заклади дозвілля, що раніше обслуговували туристів. Повністю закритий повітряний простір для цивільної авіації, що унеможливує авіасполучення. Порушена й логістика — частина транспортних шляхів зруйнована, інша частина перебуває під контролем окупаційних сил. Особливо критично це для областей, які раніше були важливими туристичними напрямками в Україні [7].

Під час дії воєнного стану на туристичну сферу значно впливають не лише спеціалізовані закони, які безпосередньо регулюють туризм, а й низка загальних нормативно-правових актів. До таких, зокрема, належать Закон України «Про правовий статус воєнного стану» [2] (від 24 лютого 2022 року), який фактично встановлює режим воєнного стану в країні, та Закон «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», який передбачає обмеження на виїзд за кордон для чоловіків віком від 18 до 60 років, а також для жінок, які перебувають на військовому обліку. Ці обмеження суттєво знижують можливості для виїзного туризму, оскільки частина послуг, орієнтованих на зазначені категорії громадян, стає юридично недоступною. Водночас туроператори змушені адаптувати свої пропозиції до нових реалій [12].

Окрім цього, згідно з Указом Президента України №68/2022 «Про утворення військових адміністрацій», обласні військові адміністрації у співпраці з місцевою владою, поліцією та ДСНС мають право встановлювати додаткові обмеження на туристичну діяльність у певних регіонах. Зазвичай це стосується зон, які є небезпечними з огляду на військову ситуацію. У відповідних таблицях, як-от таблиця 1, зазвичай фіксуються діючі регіональні заборони, актуальні на період воєнного стану [8].

Щодо регулювання туризму в період воєнного стану, законодавство наразі не надає чіткого механізму щодо процедури ліцензування або видачі дозволів на ведення туристичної діяльності.

Однак згідно з постановою Кабінету Міністрів № 165 від 28 лютого 2022 року, строки надання адміністративних послуг і видачі дозвільних документів були офіційно зупинені. Ці строки будуть відновлені протягом одного місяця після завершення або скасування воєнного стану на відповідних територіях [9].

Україна володіє значним природним багатством і унікальною екологічною спадщиною, однак тривале забруднення навколишнього середовища та недбале використання ресурсів призвели до серйозного погіршення стану довкілля. У зв'язку з цим особливо важливо вживати активних заходів щодо зменшення екологічної шкоди та відновлення постраждалих екосистем [10]. Одним із можливих інструментів є розвиток екологічного туризму, який, з одного боку, може позитивно впливати на природу, формуючи екологічну свідомість у туристів і створюючи фінансову підтримку для збереження природоохоронних територій. З іншого боку, неконтрольований розвиток туризму може викликати забруднення повітря, водних ресурсів, ґрунтів, знищення флори і фауни, а також загальне погіршення екологічної ситуації [11].

Щоб забезпечити екологічно відповідальний розвиток екотуризму, необхідно впроваджувати системні підходи: екологічну політику для туристичних компаній, підтримку біорізноманіття, екопросвіту відвідувачів, мінімізацію забруднення та контроль за споживанням природних ресурсів. Це сприятиме не лише охороні довкілля, а й соціально-економічному розвитку регіонів.

Висновки. Екологічний туризм, як порівняно новий напрям у туристичній сфері, набуває дедалі більшого значення в умовах глобальних екологічних викликів та трансформації економічних моделей розвитку. Його ключовою метою є не лише забезпечення рекреаційних потреб туристів, але й збереження довкілля, підтримка місцевих громад та формування екологічної свідомості. В Україні цей вид туризму лише розвивається, однак вже зараз очевидним є його потенціал як для економічного зростання, так і для забезпечення сталого розвитку регіонів, особливо сільських територій. Правове регулювання в Україні потребує адаптації до умов воєнного стану, включаючи тимчасові обмеження, забезпечення безпеки туристів та збереження туристичної інфраструктури у безпечних регіонах. Особливого значення набуває екотуризм у період воєнних дій, адже він дозволяє переорієнтувати частину туристичного потоку на внутрішній туризм, сприяє зайнятості населення та збереженню культурної спадщини.

Таким чином, екологічний туризм може стати ефективним інструментом відновлення економіки, збереження природного середовища, формування екологічної культури та покращення міжнародного іміджу України. Його подальший розвиток потребує всебічної підтримки, гармонізації нормативної бази, міжнародної співпраці та збереження екологічного балансу як ключової умови сталого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.05.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.05.2025).
3. Зарубіна А.В., Сіра Е.О., Демчук Л.І. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. № 41.
4. Туризм і екологія. Екотуризм, вплив туризму на природне довкілля. URL: https://pidru4niki.com/11100111/turizm/turizmi_ekologiya_ekoturizm.
5. Кубай Д. Екологічні аспекти сучасного розвитку туризму. *Вісник Львів. університету*. Сер.: Міжнародні відносини. 2008. Вип. 24. С. 142–146.
6. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методи аналізу, термінологія, районування: монографія. К., 2001. 395 с.
7. Перспективи розвитку екотуризму в Україні. URL: https://pidru4niki.com/15291223/turizm/perspektivi_rozvitku_ekoturizmu_ukrayini (дата звернення: 23.05.2025).
8. Туристична діяльність в Україні: офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.05.2025).
9. Юхновська Ю.О. Вплив розвитку туристичної галузі на навколишнє середовище. 2021. № 1–2. URL: [http://itsf.chdtu.edu.ua/urn:2708:49491-2\(3-4\).2021.241467](http://itsf.chdtu.edu.ua/urn:2708:49491-2(3-4).2021.241467) (дата звернення: 24.05.2025).

10. Брич В. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30, № 4. С. 23–30.
11. Кузьоменська К.В. Екологічний туризм як форма розвитку природоохоронних територій. 2021. С. 34.
12. Кучинська І. Екологічні проблеми туристичної діяльності та шляхи їх вирішення у контексті сталого розвитку. *Вісник Львівського інституту. Сер. : Економічні науки*. 2011. Вип. 6. С. 234–247.
13. Пригара О. Екологічні проблеми туризму та шляхи їх вирішення. *Екологія та охорона навколишнього середовища. Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. – Вип. 8. С. 404–408. URL: <https://dspace.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/008-66.pdf> (дата звернення: 24.05.2025).
14. Сергієнко Л.В. «Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації». *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 3 (89), С. 191–200.